

Карактеристике кривичног дела неодазивања позиву и избегавања војне службе

УДК 343.343.5

Др Драган Јовашевић

У протеклом периоду, због ратних збивања на тлу претходне Југославије, повећан је број одређених војних кривичних дела. Једно од њих јесте кривично дело предвиђено у члану 214. КЗ СРЈ, под називом неодазивање позиву и избегавање војне службе. Тим се кривичним делом напада војна обавеза, која је према чл. 139. Устава СРЈ општа и њој подлежу сви грађани СРЈ способни за одбрану земље.

То се кривично дело састоји у неодазивању позиву ради регрутовања, саопштења ратног распореда, пријема оружја, служења војног рока, извођења војне вежбе или у обављању друге војне службе прописане законом или другим прописом, или у избегавању обављања тих војних обавеза сакривањем, напуштањем земље или остајањем у иностранству. Такође, то дело постоји и у случају навођења, тј. подстрекавања више других лица да предузму неку од наведених радњи (неодазивање позиву или избегавање војне службе). То се дело може предузети на различите начине, различитим радњама (чињењем и нечињењем), али је за све њих важно да се предузимају у намери да се привремено или потпуно избегне служење (односно обављање) неке војне обавезе.

За то дело Закон предвиђа углавном казну затвора (сем за први облик дела – новчану казну и затвор), с тим што постоји могућност блажег кажњавања (у случају добровољног јављања учиниоца дела надлежном органу) и строжег кажњавања (ако је дело учињено у време ратног стања или условима непосредне ратне опасности).

Увод

У протеклом периоду, због ратних збивања на тлу претходне Југославије, повећано је интересовање опште и стручне јавности за материју војног кривичног права, а посебно за поједина инкримисана понашања. Једно од кривичних дела из те области јесте кривично дело неодазивања позиву и избегавања војне службе, предвиђено у чл. 214. Кривичног закона СР Југославије. Интересовање за то кривично дело нарочито је повећано после усвајања Закона о амнестији, 21. јуна 1996, којим се ослобађају од кривичног гоњења и кажњавања лица која су учинила кривична дела из чл. 214. КЗ СРЈ (неодазивање позиву и избегавање војне службе) и чл. 217. КЗ СРЈ (самовољно удаљење и бекство из Војске Југославије) до 14. децембра 1995, осим професионалних војника, односно активних официра и подофицира.

Кривично дело из чл. 214. КЗ СРЈ састоји се у неодазивању позиву ради регрутовања, саопштења ратног распореда или пријема оружја, служења војног рока, извођења војне вежбе или обављања друге војне службе, или у избегавању обављања тих војних обавеза сакривањем, напуштањем земље или остајањем у иностранству, као и у навођењу више других лица на неодазивање позиву или избегавање наведених војних обавеза. Објект напада у случају тог кривичног дела јесте војна обавеза, која је, према одредби чл. 139. Устава СРЈ, општа и њој подлежу сви грађани СРЈ који су способни за одбрану земље. Она се састоји од више појединачних обавеза, као што су: регрутовање, служење војног рока, извођење војне вежбе у саставу јединица Војске Југославије и обављање посебне војне службе.

Војна регрутна обавеза престаје са навршењем 27 година живота само за оно лице које без своје кривице није до тада упућено на служење војног рока, а у противном подлеже регрутацији и служењу војног рока до навршења 40 година живота. За вођење кривичног поступка због дела избегавања војне службе није запрека околност што надлежни територијални орган није у управном поступку донео решење према чл. 69, ст. 2. Закона о народној одбрани.¹

Из анализе законског текста произилази да кривично дело из чл. 214. КЗ СРЈ има више облика испољавања. То су: основни облик, привилеговани облик и квалификовани облик. Постоје и четири основна облика тог кривичног дела, и то:

- неодазивање позиву,
- избегавање војне службе сакривањем,
- избегавање војне службе напуштањем земље,
- навођење на избегавање војне службе.

Основни облици кривичног дела

Неодазивање позиву

Неодазивање позиву је први основни облик тог кривичног дела. То је, заправо, недолазак грађанина СРЈ, који је био позван појединачним или општим позивом, без оправданог разлога на одређено место и у одређено време на регрутовање, ради саопштења ратног распореда, пријема оружја или служења војног рока, на војну вежбу или другу војну службу. Радња тог кривичног дела се састоји у неодазивању позиву (дакле у нечињењу). То је право кривично дело нечињења (омисивни деликт). Неодазивање позиву значи недолажење на одређено место и у одређено време, који су у позиву назначени, и нејављање надлежном органу ради обављања једне од наведених војних обавеза.

Иако је радња извршења тог облика кривичног дела неодазивање војном позиву, она може да обухвати различите облике непоступања по некој од регрутних обавеза или обавеза службе у Војсци Југославије.

¹ Пресуда Врховног војног суда II К 412/65 од 26. августа 1965. године.

Реч је, дакле, о посебним облицима радње нечињења, али то кривично дело постоји и у случају када се војни обвезник одазове војном позиву по протеклу одређеног времена без оправданог разлога за кашњење.

Позив је акт надлежног органа за послове народне одбране или војног органа којим се налаже једном или више лица да дођу у одређено време на одређено место ради преузимања и обављања одређене војне обавезе. Позив је, по правилу, појединачан акт који се упућује као писмени отправак или усмено, и то: лично, преко позивара или телефоном, али може бити и општи позив у виду огласа на јавном месту или јавног саопштења преко средстава јавног информисања (радио, телевизија, разгласна станица).² При томе, закон изједначава појединачни и општи позив. С аспекта постојања тог кривичног дела, нема разлике између појединачног и општег позива, али у конкретном случају може да буде важно да ли је реч о општем или појединачном позиву. То је посебно значајно због тога што у случају општег позива треба утврдити да ли је позвано лице било упознато са садржином општег позива, док се за појединачни позив та околност подразумева.³ Појединачни позив у случају кривичног дела неоазивања позиву и избегавања службе из ст. 1. и 2. не мора да буде писан у смислу одредаба Закона о општем управном поступку, већ може и усмено да га саопшти орган који је надлежан за позивање.⁴ То што окривљени позив за војну вежбу није примио 30 дана пре почетка вежбе није околност која га може екскулпирати за неоазивање позиву, односно за извршено кривично дело из чл. 214, ст. 1. КЗ СР Југославије.⁵ Појединачни или општи позив одређује само време када се војни обвезник мора одазвати на регрутовање. Међутим, регрутна обавеза настаје пре тога, тј. са навршеном осамнаестом годином живота.⁶

Лице које подлеже војној обавези па се не одазове општем позиву на регрутовање чини кривично дело неоазивања позиву и избегавања војне службе из ст. 1. без обзира на то да ли је претходно било уведено у војну евиденцију или не.⁷ За постојање кривичног дела неоазивања позиву потребно је да је учинилац дела знао да је општим позивом позван ради регулисања неке од обавеза.⁸ За постојање тог облика кривичног дела важно је да је обвезнику војне обавезе правовремено уручен или саопштен позив и да се он није одазвао позиву без оправданог разлога. Смисао тог услова је да се искључи постојање дела у случајевима када се та обавеза из објективних или субјективних разлога није могла испунити. Оправдан разлог за недолазак обвезника је његова тежа болест или болест њему блиског лица (члан породице), смрт члана

² Љубиша Јовановић – Драган Јовашевић, *Кривично право II*, Посебни део, Београд, 1995, стр. 83.

³ Зоран Стојановић, *Кривични закон СРЈ са коментаром и регистром појмова*, Београд, 1996, стр. 215.

⁴ Пресуда Врховног војног суда II К 320/68 од 11. октобра 1968. године.

⁵ Пресуда Врховног војног суда II К 3/80 од 7. фебруара 1980. године.

⁶ Пресуда Врховног војног суда II К 62/60 од 4. марта 1960. године.

⁷ Пресуда Врховног војног суда II К 676/66 од 9. децембра 1966. године.

⁸ Пресуда Врховног војног суда II К 322/66 од 12. децембра 1966. године.

уже породице, прекид саобраћаја, елементарне непогоде или дејства друге више силе или непредвиђене околности која има сличан карактер дејства. Али, то кривично дело ипак постоји када се учинилац по престанку наведених разлога не одазове позиву надлежног органа. Ако војни обвезник – регрут, из оправданих разлога није у могућности да се у одређено време одазове позиву ради упућивања у ЈНА, (сада ВЈ) дужан је да то учини одмах по престанку оправдане сметње.⁹ То кривично дело је свршено с истеком времена које је одређено као рок јављања. Ако је позвано лице било оправдано спречено да се у то време јави, обавеза тиме није угашена, а само дело је свршено кад протекне време које је било неопходно да се позвано лице одазове позиву.

Избегавање војне службе

Избегавање војне службе сакривањем је такође неодазивање позиву, али путем тајног мењања места боравка у намери да се избегне војна обавеза. То је други основни облик кривичног дела из чл. 214. КЗ СР Југославије. Радња извршења тог облика кривичног дела јесте сакривање, које се чини (предузима) ради избегавања војне обавезе и то у нашој земљи. Само сакривање је свака делатност којом учинилац настоји да га не открију надлежни органи, односно да не сазнају где се он налази. Сакривање постоји када лице напусти просторије боравка које су органима и другим лицима познате и пресели се у друге просторије или на друго место, држећи то пресељење у тајности. Оно се може извести на различите начине. Неко се лице може сакрити у тајним просторијама исте куће, пресељењем у други стан без пријављивања, склањањем у шуму, викендицу, код рођака или пријатеља, или простим мењањем места боравка.

У вези с питањем сакривања, спорна је ситуација¹⁰ када војни обвезник очекује позив, па се крије ради избегавања пријема позива и, у крајњем, избегавања војне обавезе. Преовлађује мишљење да и у том случају кривично дело постоји, јер се управо полази од тога да лице коме је позив упућен и на друге начине може да сазна да му је позив упућен, па се управо и крије како му позив не би био уручен. Такво тумачење је прилично дубиозно, с обзиром на чињеницу да се у ставу 2. чл. 214. КЗ СРЈ за постојање тог облика дела експлицитно тражи да је учинилац позван појединачним или општим позивом. Тај став би се, стога, могао прихватити само у случајевима када је извесно да је учинилац дела знао да му је упућен појединачни или општи позив.

Сакривање треба да се чини управо с намером да се избегне обављање неке од војних обавеза, као: регрутовање, служење војног рока, одлазак на војну вежбу, пријем оружја, саопштавање ратног распореда итд. Ако је намера сакривања одметање од власти, избегавање кривичног гоњења или избегавање сведочења, плаћања пореза

⁹ Пресуда Врховног војног суда II К 308/70 од 18. августа 1970. године.

¹⁰ Зоран Стојановић, *исто*, стр. 216.

или алиментације, тада неће постојати то кривично дело, већ неко друго кривично дело или прекршај.

Тај облик кривичног дела је свршен када војни обвезник, пошто је позван појединачним или општим позивом, предузме неку делатност која има значај сакривања и када то чини у намери (као субјективном елементу на страни учиниоца) да управо на тај начин избегне војну обавезу. Стога је, начелно, покушај тог облика дела могућ и кажњава се с обзиром на висину запрећене казне.

Избегавање војне службе напуштањем земље

Избегавање војне службе напуштањем земље састоји се у легалном или илегалном одласку у иностранство или у остајању у иностранству с намером да се избегне регрутовање или служење војног рока, војна вежба или друга војна служба. То је трећи основни облик тог кривичног дела и, као и претходни облик, кривично је дело чињења (комисивни деликт). Радња извршења тог облика дела се састоји у активном чињењу учиниоца. То је напуштање земље (тј. илегални или легални одлазак из земље у иностранство) или остајање у иностранству. Напуштање земље значи одлажење из Југославије у неку другу државу, без обзира на који начин и из којих разлога. Остајање у иностранству значи да се учинилац тог дела већ налази у некој другој држави и да се не враћа у Југославију у време када је потребно да се јави ради обављања наведених војних обавеза.

Обвезник – регрут, који легално напусти земљу па за време боравка у иностранству сазна за позив за одслужење војног рока, али се том позиву не одазове, већ касније дође у земљу и буде упућен у ЈНА (сада ВЈ), чини кривично дело неодржавања позиву из ст. 1. тог члана, а не дело избегавања војне обавезе из ст. 3. истог члана.¹¹ Околност што је оптужени који је раније учинио дело из ст. 3. у току боравка у иностранству дао изјаву да у Југославију не жели да се врати и добио отпуст из југословенског и примио страно држављанство нема такав значај да би оптуженог екскулпирала од одговорности за учињено кривично дело из ст. 3. тог члана.¹²

То кривично дело ће постојати и онда када лицу које подлеже војној обавези није упућен појединачни позив, нити је сазнало за општи позив. Довољно је да оно зна (да је свесно) за постојање опште, па тиме и своје обавезе, која произилази из закона или других прописа за обављање једне од наведених војних служби (дужност или обавеза). Намера одласка или остајања у иностранству треба да је усмерена на привремено или потпуно избегавање регрутације, служење војног рока, војне вежбе или друге војне службе. За постојање кривичног дела из ст. 3. није неопходно да је учинилац примио појединачни позив, нити да је сазнао за општи позив.¹³ За постојање кривичног дела неодржавања позиву и

¹¹ Пресуда Врховног војног суда II К 89/68 од 11. марта 1968. године.

¹² Пресуда Врховног војног суда II К 4000/76 од 21. јануара 1977. године.

¹³ Пресуда Врховног војног суда II К 244/61 од 19. маја 1961. године.

избегавања војне службе из ст. 3. не тражи се претходно уручење појединачног, односно постојање општег позива, већ је важно постојање утврђене обавезе у односу на војну службу и избегавање те обавезе изражено у бекству у иностранство или неовлашћеном остајању у иностранству.¹⁴

У појам тог дела није обухваћено избегавање пријема саопштења о ратном распореду и пријема оружја, јер се за те војне обавезе не позива из иностранства.

Ово кривично дело је свршено напуштањем наше земље, тј. преласком границе СРЈ или остајањем у некој страниој држави да би се избегле наведене војне дужности. То значи да је покушај тог кривичног дела могућ и он се кажњава.

Навођење на избегавање војне службе

Навођење на избегавање војне службе је последњи основни облик тог кривичног дела. Он се заправо састоји у подстрекавању више лица на неодазивање позиву ради регрутације, саопштења ратног распореда, пријема оружја, служења војног рока, војне вежбе или друге војне службе, или у избегавању обављања тих обавеза сакривањем, бекством или остајањем у иностранству.

Радња тог облика дела се састоји у навођењу других лица. То је, у ствари, радња подстрекавања, односно подстицање или позивање више других лица на неодазивање позиву или на избегавање војне службе. При томе треба схватити те облике подстрекавања на извршење неког од тих дела, при чему није значајно да ли се то односи на једну или више војних обавеза. Значајно је да се то навођење (подстрекавање) односи на више лица. Према ставу судске праксе, под појмом више лица треба да се подразумевају најмање два лица. То навођење може да се односи на избегавање (чињењем или нечињењем) једне или више обавеза, односно различитих обавеза код подстрекаваних лица.

Дело је свршено самим позивањем или подстицањем, тако да за његово постојање није потребно да се неко од подстрекаваних лица није одазвало позиву или да је избегло војну службу. Ако би навођење успело, онда уопште не би постојао тај облик кривичног дела из чл. 214. КЗ СРЈ, већ би учинилац одговарао као подстрекач у вези с неком од претходна три основна облика тог кривичног дела.

Извршилац прва три основна облика тог кривичног дела може да буде само држављанин СРЈ који подлеже војној обавези, док извршилац последњег облика може бити свако лице (домаћи држављанин, странац и лице без држављанства).

С аспекта виности, сва четири основна облика тог кривичног дела могу бити извршена само с умишљајем. Тај умишљај мора бити директан, јер на страни учиниоца такође мора да постоји намера да се

¹⁴ Пресуда Врховног војног суда II К 223/76 од 11. јуна 1976. године.

предузимањем неке од законом предвиђених делатности – радњи извршења – управо избегне нека од војних обавеза прописаних законом или другим прописом.

Законом су предвиђени различити износи казни за поједине облике тог кривичног дела. Тако је за први облик – неодржавање позиву, прописана новчана казна или затвор до једне године. За избегавање војне службе сакривањем законом је предвиђена казна затвора од три месеца до пет година, а за избегавање војне службе напуштањем земље – затвор од једне до десет година. Навођење на избегавање војне службе у вези с првим обликом дела кажњава се затвором до три године, а у вези с другим и трећим обликом – затвором од најмање годину.

Привилеговани облик кривичног дела

У чл. 214, ст. 5. КЗ СРЈ предвиђен је привилеговани облик тог кривичног дела. То ће дело, заправо, постојати ако се извршилац кривичног дела избегавања војне службе сакривањем или напуштањем земље, односно остајањем у иностранству, добровољно јави надлежном државном органу. Добровољно јављање у том случају има карактер стварног кајања. То је посебан основ за блаже кажњавање или ослобађање од казне учиниоца тих облика дела. Јављање је добровољно када се војни обвезник по слободној одлуци пријави надлежном органу: органу народне одбране, органу унутрашњих послова или југословенском дипломатском или конзуларном представништву у иностранству ради испуњења своје војне обавезе.

Према ставу судске праксе,¹⁵ примена могућности ублажавања или ослобођења од казне у том случају није условљена постојањем могућности да се избежавана војна обавеза обави. Иако је то у начелу неприхватљив став, ипак је то релевантна околност (са осталим околностима дела и учиниоца) за суд приликом одлучивања у конкретном случају да ли ће искористити могућност према ст. 5. чл. 214. КЗ СР Југославије.

Квалификовани облик кривичног дела

Кривично дело неодржавања позиву и избегавања војне службе из чл. 214. КЗ СРЈ има и тежи квалификовани облик, за који закон предвиђа оштрије (теже) кажњавање. Тај тежи облик ће постојати ако је неодржавање позиву или избегавање војне службе сакривањем или напуштањем земље, односно остајањем у иностранству, извршено за време ратног стања или у случају непосредне ратне опасности. Тај тежи облик је предвиђен у чл. 226. КЗ СРЈ и његову квалификаторну околност заправо чини само време извршења дела (време предузимања радње извршења и наступања последица дела). У том случају је реч о посебним околностима извршења дела и стога се за тај облик дела може одговорати само ако је та посебна околност била обухваћена умишљајем учиниоца дела.

¹⁵ Пресуда Врховног војног суда II К 2/81.

Појам ратног стања и непосредне ратне опасности треба тумачити према одговарајућим одредбама Устава СР Југославије. Тако је за постојање ратног стања неопходно да га је прогласила Скупштина СРЈ према чл. 78, т. 3. Устава СРЈ, на основу општих критеријума утврђених чл. 4. Закона о одбрани.¹⁶ Оно траје, од тренутка проглашења, све док неки од надлежних органа не донесе одлуку о његовом укидању. То стање, по правилу, претходи рату, који значи започињање оружане операције између две или више држава, и може да траје и после завршетка самог рата. Непосредна ратна опасност је стање које претходи ратном стању, у којем постоје реалне могућности да дође до рата. И то стање проглашава Скупштина Југославије.

Учинилац тог тежег облика дела мора да буде свестан тих околности и да предузима радње наведене у чл. 214. КЗ СРЈ да би био одговоран за квалификовани облик тог кривичног дела. За квалификовани облик закон је предвидео различито кажњавање, зависно од тога који је основни облик учињен под квалификаторним околностима. Тако је за неодазивање позиву предвиђена казна затвора од једне до десет година, а за избегавање војне обавезе сакривањем и напуштањем земље, односно остајањем у иностранству – казна затвора најмање пет година, или затвор од 20 година. Ако је навођење више лица на неодазивање позиву или избегавање војне обавезе учињено за време ратног стања или у случају непосредне ратне опасности, учиниоцу таквог дела се може изрећи казна затвора до три године.

¹⁶ „Службени лист СРЈ“, бр. 43/1994.